

Методологічні принципи вибіркових обстежень підприємств оптової торгівлі

В. С. Михайлов,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
директор НДІ статистики;
С. П. Коваль,
кандидат економічних наук, завідувач сектору;
НТК статистичних досліджень

Розробка і застосування методологічного та методичного забезпечення на основі науково обґрунтованих принципів і методів дослідження є першочерговими завданнями у процесі підготовки вибіркових обстежень. Проблема створення такого забезпечення пов'язана з впровадженням у статистичну діяльність вибіркових спостережень поряд з суцільними або їм на заміну, оскільки останні неповною мірою задовольняють вимоги до вирішення завдань розвитку національної статистики на сучасному етапі. Це пов'язано з багатьма причинами, в тому числі з підвищенням точності отриманих даних унаслідок зменшення помилок реєстрації, зі скороченням витрат на проведення обстеження, необхідністю охоплення важливих аспектів соціально-економічних явищ і процесів, які не відслідковуються суцільним чином, тощо.

В Україні склалася ситуація, за якої розвиток ринкових засад в економіці принципово змінює характер, масштаби та спрямованість економічних відносин. Суттєво перетворюються механізми державного регулювання, що передбачає, зокрема, інші вимоги до структури інформаційно-аналітичної бази, оперативності її формування та опрацювання. Актуальним залишається також питання про припустимий обсяг бюджетних витрат на статистичні роботи, особливо у трансформаційний період, коли відбувається перехід державної статистики до системи міжнародних облікових та статистичних стандартів. Ці чинники загалом визначають необхідність та доцільність запровадження вибіркових обстежень у всіх галузях статистики, в тому числі й у статистиці оптової торгівлі.

Висвітленню проблематики вибіркових досліджень присвячені роботи багатьох учених і фахівців (наприклад, 1; 3; 4; 6; 10; 13; 15), що слугують науковим підґрунтям для подальшого розвитку та вдосконалення наявного наукового доробку, а також для розширення сфери впровадження теоретичних засад вибіркового методу у прикладній діяльності різних галузевих статистик.

Особливо актуальними є методологічні питання щодо проведення вибіркових обстежень у статистиці оптової торгівлі внаслідок виникнення нагальної потреби в отриманні оперативних і достовірних даних щодо оптового товарообороту підприємств за видами діяльності у розрізі регіонів України та по країні в цілому.

Метою статті є розкриття й обговорення основних принципів і підходів до вирішення методологічних і методичних завдань щодо підготовки та проведення вибіркових спостережень у статистиці оптової торгівлі України.

У цілому оптову торгівлю можна охарактеризувати як сферу економіки, де відбувається перетворення виробничого асортименту товарів у торговий, при цьому вона виступає як посередник між промисловістю і роздрібною торгівлею, а оптові підприємства виконують функцію посередництва шляхом просування товарів від виробника до роздрібною організації, визначаючи структуру та напрямок товарних потоків. Останнім часом ця функція набуває видозміни внаслідок ускладнення шляху проходження товару до кінцевого споживача через появу значної кількості посередників і збільшення як кількісного, так і видового складу підприємств-посередників, що беруть участь у торговельному процесі.

Слід зазначити, що специфіка статистичної сукупності підприємств оптової торгівлі полягає в їх значній видовій різноманітності та широкому спектрі торговельної діяльності, оскільки майже всі торговельні організації тією чи іншою мірою беруть участь в оптовому товарообороті. Тобто загалом оптова торгівля – це розгалужена мережа підприємств – учасників оптового товарообороту різних форм власності, масштабів і видів економічної діяльності.

До основних учасників оптовоторговельної діяльності належать: товарні біржі, центри оптової торгівлі, оптово-роздрібні підприємства, брокерські фірми, фінансово-розрахункові асоціації, оптові ринки тощо. Інфраструктура оптової торгівлі включає також розгалужену мережу функціональних підсистем, що обслуговують потреби ринкової економіки: фінансову, транспортну, виробничу, інформаційну, рекламну діяльність (комерційні банки, страхові компанії, торговельно-посередницькі організації, фінансово-кредитні установи, виробничі, транспортні підприємства та сервісні відділи оптових підприємств, зовнішньоекономічні, інформаційні, консалтингові організації тощо) [5, с. 10].

Зростає спеціалізація підприємств-оптовиків відповідно до вимог, що ставляться споживачами на різних рівнях обслуговування в каналах розподілу, а це, у свою чергу, спричинює виникнення значної кількості різноманітних форм підприємств оптової торгівлі, які спеціалізуються на комерційному посередництві в установленні господарських зв'язків між підприємствами – виробниками товарів і підприємствами роздрібною торгівлі або іншими оптовими покупцями, а також на закупці й продажу товарів зі складів та наданні супутних послуг [7, с. 5].

Утворення численних юридичних осіб, які здійснюють оптову торгівлю, приводить до збільшення кількості підприємств цього виду діяльності у десятки разів, тому з'являються проблеми щодо забезпечення статистичного обліку оптового товарообороту

повного кола суб'єктів господарювання, особливо недержавного сектору.

Крім того, що сукупність підприємств оптової торгівлі є досить різноманітною з погляду їх видів, спеціалізації, розміру тощо, вона є досить різноманітною за обсягом та динамікою оптового товарообороту, а також нестабільною щодо складу підприємств. Суттєву частку (більше двох третин) у загальній сукупності підприємств оптової торгівлі складають малі підприємства. Така значна кількість малих підприємств (близько 40 тис. одиниць), які підлягають обстеженню, вже є суттєвою передумовою для використання методів вибіркового спостереження, оскільки вартість регулярного обліку діяльності всіх цих підприємств є неприйнятною.

Вищезазначене типологічне і структурне різноманіття оптових організацій усіх форм власності, з одного боку, свідчить про актуалізацію функцій оптової торгівлі, а з іншого – спричинює організаційні труднощі здійснення повноцінного обліку послуг торговельних підприємств, що загалом зумовлює необхідність впровадження вибірових обстежень у статистиці оптової торгівлі.

Вибіркові обстеження – досить поширений у міжнародній практиці статистичний інструмент, оскільки є універсальним у тому сенсі, що може бути використаний як метод збирання даних за різними показниками-характеристиками, а отримані вибіркові оцінки, як правило, є більш точними, ніж дані суцільних спостережень. Вибірковий метод спостереження передбачає застосування науково обґрунтованої системи правил відбору одиниць сукупності та способів їх характеристики. Він дає змогу поширити отримані оцінки частини сукупності (вибірки) на всю сукупність (генеральну), тобто не лише отримати інформацію про діяльність підприємств певної сфери, а й більш детально вивчити їх генеральну сукупність і побудувати на цій основі вибірку [2, с. 21].

Окрім цього, застосування вибірових обстежень має забезпечити:

- скорочення навантаження на підприємства щодо обсягів статистичної інформації, перш за все оперативного характеру, відповідно до нових потреб державного регулювання економіки;
- зменшення загальних трудових, матеріальних і фінансових витрат на збирання, зберігання й опрацювання статистичних даних;
- досягнення необхідного рівня вірогідності, репрезентативності та точності статистичних оцінок показників;
- формування необхідної структури даних за встановленими статистичними угрупованнями [3, с. 41].

Базові теоретичні принципи та методологічні засади вибіркового спостереження були розроблені кілька десятиліть тому [6; 14]. Проте прикладні аспекти застосування цього перспективного методу статистичних спостережень стосовно локальних (галузевих) специфічних об'єктів дослідження (як, наприклад,

оптова торгівля) потребують подальшого розвитку та опрацювання. Розробка методологічного забезпечення та методичного інструментарію щодо вибірових статистичних спостережень у сфері оптової торгівлі має на меті, перш за все, визначення етапів та формування алгоритму побудови вибірки з урахуванням науково обґрунтованих висновків і пропозицій методологічного характеру.

Загалом етапи вибіркового статистичного спостереження, на наш погляд, мають передбачати:

- 1) визначення мети, завдань, предмета, об'єкта та кінцевих результатів обстеження, встановлення доцільності його проведення, розробку концепцій і методології, плану та програми спостереження, аналіз інформаційних джерел;
- 2) розробку методичного інструментарію з метою формування вибіркової сукупності (побудова основи вибірки, здійснення процедур відбору, актуалізація даних);
- 3) реалізацію обстеження (розробка технології збирання даних, інструментарію обстеження);
- 4) обробку отриманих вибірових даних (кодування, введення даних, їх уточнення та редагування, заповнення пропущених значень);
- 5) оцінювання ознак показників і реалізацію процедур поширення результатів обстеження на генеральну сукупність, аналіз результатів та якості вибіркового обстеження з метою його оптимізації й удосконалення.

Основною метою такого вибіркового обстеження в галузі оптової торгівлі має бути отримання оперативних даних щодо оптового товарообороту відібраних підприємств за видами діяльності у розрізі регіонів та поширення вибірових оцінок на генеральну сукупність.

У зв'язку з цією метою важливим є завдання розробки методологічного та методичного забезпечення, формування алгоритму побудови вибірки та розрахунків обсягу вибіркової сукупності.

Алгоритм побудови вибірки передбачає виконання ряду послідовних етапів, пов'язаних, насамперед, з формуванням вибіркової сукупності підприємств на основі вже отриманих результатів дослідження або пробних обстежень, що слугують підставою для коригування розрахунків з метою зменшення похибки вибірки.

Також завдання організації вибірових статистичних спостережень з питань вивчення оптового товарообороту підприємств включають виявлення закономірностей і тенденцій змін розвитку товарообороту як у загальному обсязі, так і за окремими групами товарів у регіональному розрізі за допомогою методу стратифікації (поділу) сукупності підприємств.

Об'єктом статистичного спостереження в цьому випадку є генеральна сукупність підприємств оптової торгівлі, які за фактичним або зареєстрованим видом економічної діяльності, відповідно до Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД), належать до певних груп секції G "Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку" розділу 50 "Торгівля автомобілями та мотоциклами,

їх технічне обслуговування та ремонт” і розділу 51 “Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі”, за винятком роздрібною торгівлі, посередництва в торгівлі, технічного обслуговування та ремонту [9].

Предметом спостереження є величина оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі. Дослідження обсягів оптового товарообороту є складовою частиною процесу управління виробництвом, реалізації товарів, розвитку сфери оптової торгівлі. Одиницею спостереження є підприємство, основний вид діяльності якого – оптова торгівля. Вхідними даними для формування вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі мають бути дані підприємств, оптовий товарооборот яких більше 1 тис. грн. Ці дані мають бути отримані з останнього на момент проведення обстеження річного звіту за формою № 1-опт “Звіт про продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі”, затвердженою Наказом Держкомстату України від 27.07.2007 р. № 256 [11].

Розробка програмно-методологічних питань статистичного спостереження полягає у визначенні та науковому обґрунтуванні суті явища, умов його формування та прояву. Крім того, добирається система ознак, що характеризують явище, враховується можливість їх кількісної обробки за сформованим алгоритмом та перевірки на точність. Комплекс програмно-методологічних питань слід розглядати (аналізувати) у послідовності їх появи та розв’язування. Програма спостереження – це перелік запитань, на які слід отримати відповіді в результаті цього спостереження. Зміст та обсяг запитань визначаються згідно з метою спостереження і реальними можливостями його проведення (грошовими, трудовими витратами та терміном його здійснення).

На практиці необхідно скласти такий перелік запитань, який за умови мінімуму залучених ресурсів дає максимум інформації. Цього можна досягти завдяки використанню системного підходу. З одного боку, кожне запитання повинно мати самостійне призначення (передбачати одержання вичерпної інформації), а з іншого – комбінація запитань повинна забезпечувати можливість отримання додаткової суміжної та побічної інформації. Складання блоків взаємозалежних узгоджених запитань дає змогу також вивчити внутрішні зв’язки об’єкта дослідження. На основі подальшої деталізації сформульованих запитань утворюється набір ознак, що характеризують зазначений об’єкт обстеження та його одиниці. Головними вимогами до викладення ознак є простота формулювань, чітке тлумачення та однозначність визначення [12, с. 15].

Відповідно до мети дослідження результатів діяльності підприємств оптової торгівлі, доцільно розробити план формування вибірки, який передбачатиме:

- 1) визначення основи вибірки;
- 2) вибір способу формування вибіркової сукупності (механізму відбору) підприємств, що надають послуги оптової торгівлі;
- 3) встановлення вимог до точності оцінювання основних показників;

- 4) оцінку оптимального обсягу вибіркової сукупності з урахуванням обчисленої похибки вибірки.

Наукове обґрунтування та правильний вибір основи вибірки – перша передумова забезпечення репрезентативності й наближення до нормального розподілу сукупності підприємств з метою отримання задовільних результатів вибіркового спостереження.

Для досягнення поставленої мети у процесі формування вибірки можливим є повтор процедур оцінки обсягу вибіркової сукупності з метою наближення обчисленої похибки вибірки до наперед заданого рівня точності. На цьому принципі базується побудова алгоритму оцінки обсягу вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі, відповідно до якого передбачено повтор розрахунків з метою зменшення похибки вибірки (рис. 1).

Основа вибірки відрізняється від генеральної сукупності на підсукупність одиниць, що не включені до реєстру з будь-яких причин або, навпаки, містяться в ньому, хоча реально не діють (мають нульовий обсяг товарообороту). У цьому випадку основу вибірки утворює генеральна сукупність реально діючих одиниць спостереження, визначених за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), основним видом діяльності яких є надання послуг у сфері оптової торгівлі. Характерні особливості основи вибірки зумовлюють вибір способу добору елементів сукупності для спостереження. Використання того чи іншого способу формування вибіркової сукупності та побудова алгоритму вибірки залежить також від мети спостереження, можливостей його організації та проведення.

У цілому побудову вибірки підприємств оптової торгівлі доцільно, на наш погляд, поділити на три головні стадії:

1. Поділ підприємств оптової торгівлі регіону за видами діяльності на групи за кодами КВЕД [9].
2. Побудова оптимальної ймовірнісної вибірки (мінімальної, з наперед заданим рівнем точності).
3. Оцінка обсягу вибірки підприємств оптової торгівлі регіону за видами діяльності.

Таким чином, вибірка сукупність (вибірка) формується у вигляді сукупності одиниць спостереження, відібраних за певними правилами з основи вибірки – генеральної сукупності реально діючих підприємств за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, для яких виробництво послуг оптової торгівлі є основним або переважним видом діяльності. Фактично основа вибірки утворюється на підставі даних річного обстеження підприємств сфери оптової торгівлі за формою № 1-опт, а також на основі відомостей з ЄДРПОУ. Безпосередньо технологія формування основи вибірки має передбачати два основних етапи:

- 1) з бази даних структурного обстеження, останнього за часом проведення, відбираються підприємства і включаються до генеральної сукупності за

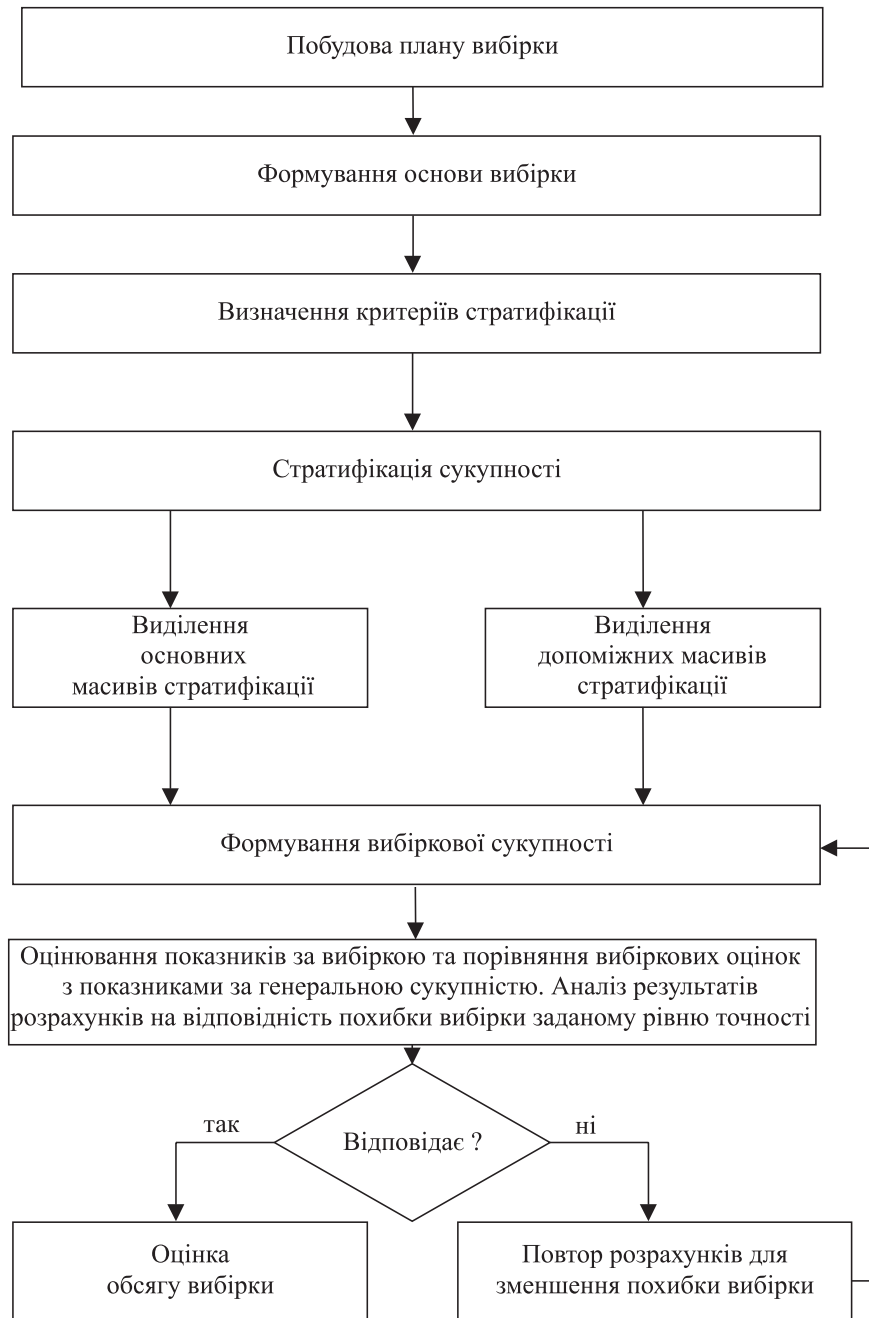

Рис. 1. Алгоритм побудови вибірки

певними ознаками (показниками, що характеризують одиницю спостереження та підлягають реєстрації у процесі статистичного спостереження), а саме:

- ідентифікаційний код підприємства за ЄДРПОУ;
- територія за Класифікатором об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ);
- основний вид економічної діяльності підприємства за КВЕД;
- загальний оптовий товарооборот у тис. грн.;
- форма власності за Класифікацією форм власності (КФВ);
- організаційно-правова форма господарювання за Класифікацією організаційно-правових форм господарювання (КОПФГ);

2) на підставі реєстраційних відомостей ЄДРПОУ відібрана сукупність підприємств коригується на підприємства, що ліквідовані за період до початку звітнього періоду та новостворені у звітному періоді.

Як уже зазначалося, генеральна сукупність підприємств сфери оптової торгівлі є досить різноманітною з погляду її складу та характерних особливостей. Щоб сформуванню на цій основі вибіркової сукупності, потрібна така схема відбору одиниць, яка б дозволяла повністю та адекватно репрезентувати всю сукупність у комбінованому вигляді. Поряд з цим об'єктивною гарантією того, що вибірка репрезентує всю сукупність, є додержання наукових принципів організації та проведення спостереження, насамперед неупередженого, об'єктивного підходу до вибору елементів для обстеження. Принцип випадковості відбору забез-

печує рівні можливості всім елементам генеральної сукупності потрапити до вибірки. Тому пропонується формувати вибірку відповідно до розшарованої структури ознаки і водночас зберігати принцип випадковості добору шляхом побудови стратифікованої вибірки.

При цьому план, або дизайн, вибірки підприємств сфери оптової торгівлі визначають три етапи стратифікації генеральної сукупності [8, с. 5]:

- 1) за основним видом економічної діяльності підприємства (3 страти: оптова торгівля продовольчими, непродовольчими товарами та інші види оптової торгівлі), використовуються коди КВЕД;
- 2) за загальним оптовим товарооборотом (5 страт залежно від обсягу оптового товарообороту);
- 3) за територіальним розташуванням підприємства (27 страт на рівні регіонів: 24 області України, Автономна Республіка Крим, м. Київ і м. Севастополь), використовуються коди КОАТУУ.

Ця сукупність дуже різномірна, нестабільна та її характеристики не завжди достовірні. Тому при її дослідженні виникають методологічні проблеми такого характеру:

1) через відсутність єдиного трактування економічних, юридичних одиниць, організаційних форм підприємств виникає питання про виокремлення і співвідношення понять: “економічна одиниця”, “облікова одиниця”, “статистична одиниця”, “одиниця спостереження”, “юридична одиниця”, “підприємство” і т. д.;

2) основний вид економічної діяльності визначається зі слів представника підприємства в момент включення останнього в реєстр, що не завжди відображає фактичний основний вид діяльності на момент обстеження; необхідна розробка методики виділення основного виду діяльності підприємств за певним критерієм (частка чисельності зайнятих штатних працівників, частка доданої вартості у цьому виді діяльності тощо);

3) у зв'язку з тим, що адреси підприємств часто змінюються, як і вид їх основної економічної діяльності, виникає проблема фактичного обліку діяльності підприємств, які здійснюють оптову торгівлю;

4) адреса підприємства, зазначена в установчих документах, нічим не підтверджується, тому є сенс на законодавчому рівні регламентувати порядок і відповідальність за достовірність наданої інформації;

5) при актуалізації реєстру необхідно враховувати, що ряд підприємств і організацій, зареєстрованих і включених у ЄДРПОУ, ще не починали свою діяльність або призупинили її на невизначений час; кількість реально нефункціонуючих підприємств у реєстрі може бути оцінена або шляхом прямого поштового опитування цих підприємств, або шляхом використання результатів річної звітності та щорічних обстежень;

6) необхідно окремо виділити завдання обліку

індивідуальних підприємців (що знаходяться на єдиному податку) і визначення змісту необхідних даних про їх діяльність;

7) доцільно сформувати спеціальну пошуково-довідкову систему, у функції якої має входити: уточнення кодів, адрес підприємств, формування вибірок за різними розрізами, порівняння повноти охоплення статистичною звітністю господарюючих суб'єктів з даними ЄДРПОУ, аналіз причин розходження даних з ЄДРПОУ.

У таких випадках (відповідно до міжнародних стандартів щодо реєстрів) пропонується застосовувати правило стабільності [12, с. 59]. Це правило передбачає зміну основного виду економічної діяльності на підприємстві тільки в тому випадку, якщо новий вид діяльності був підтверджений двічі або тричі при проведенні щорічних обстежень. Таке правило застосовується у більшості випадків, але може мати ряд винятків, наприклад:

1) відбулася суттєва демографічна подія – реорганізація підприємства шляхом: злиття двох і більше підприємств в одне; поділу підприємства на декілька; виділення структурного підрозділу діючого підприємства (одного або кількох); приєднання структурних підрозділів інших підприємств тощо;

2) відбулися значні зміни у складі основних засобів підприємства, а саме: придбані або взяті в оренду основні засоби іншого підприємства; продані або передані в оренду основні засоби власного підприємства; взяті в оренду сільськогосподарські угіддя; передані іншому підприємству свої сільськогосподарські угіддя тощо.

У вищезазначених випадках основний вид економічної діяльності підприємства може бути змінено після отримання відповідної інформації, але не частіше одного разу на рік у єдиний технологічно визначений термін.

Таким чином, у процесі розробки методологічного забезпечення вибіркового обстеження підприємств оптової торгівлі необхідно враховувати ряд методологічних принципів, що стосуються безпосередньо побудови вибірки:

- основними суб'єктами діяльності у сфері оптової торгівлі є підприємства, що зумовлює відповідне використання статистикою торгівлі основних методологічних засад статистики підприємств і застосування для побудови вибірки загальних у цій галузі економічних концепцій та статистичних інструментів;
- методи обчислення обсягу вибірки базуються на спеціально розробленому алгоритмі, за яким проводиться відбір одиниць сукупності;
- сукупність підприємств оптової торгівлі є досить неоднорідною, що пов'язано зі специфікою торговельної діяльності, а це зумовлює необхідність використання стратифікованої вибірки;
- аналіз результатів вибірових обстежень доводить, що найбільш ефективними критеріями

ми стратифікації є основний вид економічної діяльності підприємств (за КВЕД) та регіональне розташування;

- удосконалення та постійну актуалізацію основи вибірки необхідно здійснювати шляхом використання статистичного реєстру підприємств.

Розробка методології впровадження системи вибірових статистичних спостережень за результатами діяльності підприємств оптової торгівлі з питань оптового товарообороту передбачає створення для практичного застосування каналу інформації про загальний обсяг оптового товарообороту, його розподіл за регіонами України. Основою проведення обстеження є державна статистична звітність за формою № 1-опт “Звіт про продаж і запаси товарів (продукції)

в оптовій торгівлі”. Вивчення та аналіз діяльності підприємств, що надають послуги оптової торгівлі, проводиться на основі нової редакції Класифікації видів економічної діяльності (ДК 009:2005).

У підсумку роботи передбачається отримання вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі, вдосконалення методичного та програмного забезпечення побудови вибірки, проведення експериментальних розрахунків щодо оцінки оптового товарообороту, коригування одержаних розрахунків на основі точності результатів, поширення вибірових оцінок на генеральну сукупність підприємств, що в цілому надасть можливість розробити методологічні підходи до формування вибіркової сукупності підприємств оптової торгівлі для запровадження в практику діяльності органів державної статистики України.

Список використаних джерел

1. Бокун Н. Ч. Методы выборочных обследований : [учеб.-справ. пособ.] / Бокун Н. Ч., Чернышова Т. М. — Минск : НИИ статистики Республики Беларусь, 1997. — 416 с.
2. Вибіркове обстеження : [термінол. слов.] / [уклад. О. О. Васечко, О. І. Черняк, Є. М. Жуйкова та ін.]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 140 с.
3. Збаразька Л. Методологічні аспекти обліку промислового виробництва на базі вибірових обстежень / Л. Збаразька, Л. Зуєв, О. Васечко // Проблеми статистики : [зб. наук. праць]. — К. : НДІ статистики Держкомстату України. — 1999. — Вип. 1. — С. 41—44.
4. Єріна А. М. Організація вибірових обстежень : [навч. посіб.] / Єріна А. М. — К. : КНЕУ, 2004. — 127 с.
5. Ибрагимов Л. А. Инфраструктура товарного рынка / Ибрагимов Л. А. — М. : ПРИОР, 2001. — 256 с.
6. Кокрен У. Методы выборочного исследования / Кокрен У. — М. : Статистика, 1976. — 440 с.
7. Коммерческо-посредническая деятельность на товарном рынке : [учеб. пособ.] / [под ред. А. В. Зырянова]. — Екатеринбург : РНФ “Солярис”, 1995. — 416 с.
8. Методичні положення щодо вибірового статистичного спостереження підприємств оптової торгівлі : [проект]. — К. : Держкомстат України; НТК статистичних досліджень, 2006. — 19 с.
9. Класифікація видів економічної діяльності : ДК 009 — 2005. — [Чинний від 2006-04-01]. — К. : Держспоживстандарт, 2005. — 190 с. — (Національний класифікатор України).
10. Репін К. Ю. Методологічні проблеми вибірових статистичних спостережень за результатами діяльності підприємств оптової торгівлі / К. Ю. Репін, О. Б. Степанова // Статистика України. — 2004. — № 2. — С. 25—27.
11. Наказ Держкомстату України від 27.07.2007 р. № 256 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> — Назва з титул. екрана.
12. Система национальных счетов 1993 / Комиссия Европейских сообществ – Евростат, Международный валютный фонд, Организация экономического сотрудничества и развития, Организация объединенных наций. — Брюссель, Люксембург, Вашингтон, Нью-Йорк, Париж, 1998. — 724 с.
13. Статистика : [підруч.] / [за ред. Герасименка С. С., Головача А. В., Єріної А. М.] — К. : КНЕУ, 1998. — 468 с.
14. Херсхоп М. Выборочный метод в обследованиях для статистики предприятий / Херсхоп М., Куйерс Э. — Воорбург : Центр. бюро статистики Нидерландов, 1995. — 165 с.
15. Черняк О. І. Техніка вибірових досліджень / Черняк О. І. — К. : МІВВЦ, 2001. — 248 с.